

TÜRÜK
Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2015 Yıl:3, Sayı:6
Sayfa:79-87

ISSN: 2147-8872

+DİR- EKİ ÜZERİNE

Kaan Yılmaz*

ÖZET

Gramercilik geleneğimizde yaygın olarak “*bildirme eki*” terimiyle karşılanan; Eski Uygur Türkçesinden itibaren *tur-* fiilinin anlam kırintısını taşıyan ekleşmiş biçimiyle cevheri ek fiil fonksiyonunu icra eden bir morfolojik unsurun varlığı başından beri dilcilerin dikkatini çekmiştir.

Türk dilinde **kelime +/- ek** ilişkisinin ortaya çıkardığı sonuçların tespitinde birtakım gelenekçi yaklaşımların tesiriyle üst ve alt kategorileri ve bunlar arasındaki hiyerarşik ilişkileri tespit etmede zorluk çekildiği aşikardır. Bu zorluklardan biri de gramer külliyatımızda genellikle “+DİR *bildirme eki*” diye anılan unsurun tespit, tarif ve tasnif sürecinde kendini göstermiştir.

Bu makalede +DİR- cevheri ek fiilinin özellikle kelimedeki eke dönüştükten sonraki süreçte ne olup ne olmadığıyla ilgili ortaya çıkan değerlendirmelerden oluşan ve son haliyle oldukça karmaşık görünen gramerlik yorumlar, münhasıran bu ek üzerine yazılmış metinler üzerinden takip edilmek suretiyle bir incelemeye tabi tutulacaktır.

Sonuç olarak yeterince tartışılmadığı düşünülen +DİR- cevheri ek fiilli cümlelerin bir başka cümlenin ögesi olarak görevlendirilmesi durumunda ortaya çıkan ve kelimenin veya cümlenin yapısındaki değişimle ilişkilendirilen örneklerin aslında böyle bir değişime yol açmadığı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şekil bilgisi, ek, cevheri ek fiil, bildirme, cümle.

On +DİR- SUFFIX

ABSTRACT

The existence of a morphological element which functions as a copula, given as “*bildirme eki*” in Turkish linguistic tradition and from the period

-
- Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, kaanpasa@gmail.com

of Old Uighur period it has had the meaning particles of the verb *tur-* , has had the attention of linguists.

It is obvious that some problems have been experienced in determining sub and top categories and hierarchical relations on the basis of some traditionalist approaches in explaining the relation of word+/- suffix in Turkish language. One the problems is determining, explaining and classification process of the element called “+Dİr *bildirme eki*” in our linguistic corpus.

In the present article, grammatical comments which seem complex in the final analysis as to the what the copula of +Dİr- and what it is not have been analyzed form the point of view of studies exclusively conducted on this morpheme.

As a result, it has been stated that the copula of +Dİr- in the sentences which has it, does not cause a change when it is used for another an element of other sentences and the structure of the sentences does not also change.

Key Words: Morphology, suffix, copula, indication, sentence.

Giriş

Gramercilik geleneğimizde yaygın olarak “*bildirme eki*” terimiyle karşılanan; Eski Uygur Türkçesinden itibaren *tur-* fiilin anlam kırıntısını taşıyan ekleşmiş biçimiyle cevheri ek-fiil fonksiyonunu icra eden bir morfolojik unsurun varlığı başından beri dilcilerin dikkatini çekmiştir. Söz konusu “kalk-, ayağa kalk-; dur-, (bir yerde) kal-; (sis vb.) kop-” anlamlarına gelen **tur-** (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014:900-901) kelimesinin eke dönüşüm sürecini daha 11. yy’da büyük dilci Kaşgari eserinde şu şekilde açıklamıştı: “*turur* zikredildiği zaman, o şeyin yerinde durduğunu ve orada bulunduğunu anlatır. Bundan *ol ewde turur* denir; “o evde bulunuyor” demektir. Burada “ayağa kalkma” kastedilmiyor. *Er sökel turur* o hastadır. “Ayağa kalkma” kastedilmiyor” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014:425).

Türk dilinde **kelime +/- ek** ilişkisinin ortaya çıkardığı sonuçların tespitinde birtakım gelenekçi yaklaşımların tesiriyle üst ve alt kategorileri ve bunlar arasındaki hiyerarşik ilişkileri tespit etmede zorluk çekildiği aşikardır. Bu zorluklardan biri de gramer külliyatımızda genellikle “+Dİr *bildirme eki*¹” diye anılan unsurun tespit, tarif ve tasnif sürecinde kendini göstermiştir.

Öncelikle söz konusu ekin, cevheri ek fiil fonksiyonunun yanı sıra tasviri ek fiil fonksiyonuyla da Türk dilinin ekleşme dizisinde yer aldığını belirtmeliyiz. Ancak yandaş

¹ Özalan –Dİr ekiyle birlikte Türk dilinin diğer cevheri ek fiillerini de konu edindiği doktora tezinde bu terimleri şöyle sıralamıştır: cevher fiili, cevherî fiil, salt fiil, boş fiil, ana yardımcı fiil, varlık fiili, ek eylem, ek fiil, bildirme ek(ler)i, bükün fiili, edat-ı haberiyye, fi’l-i cevherî, fi’l-i haber, özden fiil, kopula, koşaç, rabita (2014:9). Bu çalışmada daha önce Turan (2007) tarafından yapılan eklerin sınıflandırılması çalışmasında müstakil bir kategorik başlık olarak ifade edilen cevheri ek-fiil terimini kullanmayı tercih ediyorum.

ilişkileri bakımından bize farklı bir düzen sunan bu fonksiyon, bu makalenin içeriğine dahil edilmeyecektir².

Bu makalede +DİR-³ cevheri ek fiilinin özellikle kelimeden eke dönüştükten sonraki süreçte ne olup ne olmadığıyla ilgili ortaya çıkan değerlendirmelerden oluşan ve son haliyle oldukça karmaşık görünen gramerlik yorumlar, münhasıran bu ek üzerine yazılmış metinler üzerinden takip edilmek suretiyle bir incelemeye tabi tutulacaktır.

Gabain (1953:16-19) +DİR-'ın eke dönüştükten sonra ortaya çıkan morfolojik ilişkilerinin, birbirine bağlı iki fiil şeklinin sıkı surette birleşmesinden meydana gelen fiil birleşmelerine iki ayrı fonksiyonla malzeme oluşturduğunu belirtir: **1.** esas fiil + yardımcı fiil birleşmesi “*sevmişim tur-ur > *sevmişim tur > sevmişimdir*”⁴. Gabain’e göre bu +dır çok defa –miş, –acak, –malı şekillerinin yalnız 3. şahıs işareti olarak kullanılır. **2.** esas fiil + tasviri fiil birleşmesi ise bir oluş ve kılışın –veya bir halin ?- bir an için oluşunu veya sürüşünü gösterir: *sen gid-e dur!* Gabain 2. türde dur-, tur- fiilinin anlamının zayıflayarak farklılaşmasına 1. türde ise yalnız zayıflamakla kalmayarak tamamıyla kaybolduğuna dikkat çekmiştir.

Kılıcoğlu (1953b), Gabain’in yazısına atıfta bulunarak –dir ekinin sadece 3. şahısta değil, diğer şahıslarda da kullanıldığını hatırlattıktan sonra ekin 3. şahıstaki morfolojik ve semantik fonksiyonunun 1. ve 2. şahıslara nazaran daha güçlü olduğunu belirtir.

Erimer (1967) hocası Kılıcoğlu’nun nezaretinde hazırladığı çalışmada ek fiil olarak tanımladığı –dir ekine tarihi metinlerden örnekler verir ve Türkiye Türkçesindeki kullanılışlarını şu şekilde sınıflandırır: a) ad soylu sözcüklerle kullanılışı, b) fiillerle kullanılışı, c) zaman zarfı göreviyle kullanılışı, d) ad göreviyle kullanılışı, e) özne göreviyle kullanılışı f) nesne olarak kullanılışı.

Bassarak, içinde –DIR bulunan cümleleri incelemek suretiyle artık ekin hükme bağlama işlevli bir son ek olmaktan uzaklaştığını ve belki de gramerlik bir unsur olmanın dışına çıkmaya başladığını vurgulamıştır. Bunu da –DIR’in varlığı ile yokluğu arasında cümleye kattığı anlam bakımından ciddi bir fark olmamasıyla ilişkilendirir (1997:119-123).

Torun (2006) çalışmasını +DİR/ +DÜR bildirme ekinin cümle içinde yüklemleştirme işlevi dışındaki kullanımları üzerine kurmuştur ve zaman kavramıyla ilgili kelimelere eklenen

² Bassarak, –DIR yazımıyla başlığını oluşturduğu makalesinde salt aynı fonem yükünü taşıyor olmaları bakımından önce cevheri ek fiille çatı ekini şeklen de olsa birbirleriyle ilişkilendirmiş sonra çatı eki olan –DIR’ı incelemesinin dışında bıraktığını belirtmiştir (1997:114). Halbuki bunlar ekleme dizisinde işgal ettikleri yer bakımından zaten birbirinden farklı şekillerdir ki biri –DİR- (çatı), diğeri +DİR- (ek fiil) ilişkisinin unsurlarıdır.

³ Önceki yayınlarda morfemin yazımında bir birlik olmadığı görülmektedir: +dır (Gabain, 1953), -dir (Kılıcoğlu, 1953b; Erimer, 1967), -DIR (Bassarak, 1997), +DİR /+DÜR (Torun, 2006:111), +DIR (Savran, 2008), -DİR/-DÜR (Küçük, 2010), -D°r (Özezen, 2010), +DİR (Baydar, 2012), -DİR (Doğan, 2013). Bu makalede morfemi göstermek üzere +DİR- şeklini tercih etmekle birlikte önceki yayınlarda görülen farklı şekil yazımlarını orijinallerine sadık kalarak metnimde kullandığımı belirtmek istiyorum.

⁴ Gabain, bu örneği J. Deny’nin Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)’nden nakletmiştir.

+Dİr/ +DUR bildirme ekinin cümle kurmadığını, bu yapıların cümlenin ögesi olarak kullanıldıklarını göstermeye çalışmıştır.

Savran'a göre +Dİr ekinin temel görevi ad ve ad soylu kelimeleri yüklemleştirmektir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Kuzey ve Doğu lehçelerinde soru kelimelerine +Dİr ekinin getirilmesiyle ortaya çıkan belirsizlik ifade kelimeler cümlenin bir ögesi veya bir ögesinin parçası olurlar. Ancak "nasıldır bilinmez" ya da "niçindir, nedendir, neyedir, ne sebeptir bilinmez" anlamlarına gelebilen belirsizlik kelimeleri ise yüklem bildirdiği yargıya dolaylı yollardan katılan, cümle dizilişinin dışındaki unsurlardır (2008:184-185).

Küçük, -Dİr/-DUR ekinin türlü işlevlerinin, yeterince ortaya konulmadığından yola çıkmış; ekin isim kategorisindeki çeşitli kelimelere ve tamlamalara eklenmiş örneklerini bir araya getirmek suretiyle farklı cümlelerdeki kullanımlarını işlevleriyle denkleştirmiştir (2010:72-73). Buradan hareketle ekin, Türkiye Türkçesinde kişi eki olmadığını; daha çok eklendiği isimlerin 3. tekil şahısta yüklem olarak kullanılmasını sağladığını belirtmiştir.

Özezen, "bildirme çekimi" ve "bildirme eki" terimlerinin geçersiz olduğunu, kip ve kişi eklerinden sonra gelen bir çekim eki olarak -D°r ekinin pekiştirme ve olasılık kategorisini karşıladığını iddia etmiştir (2010:195).

Baydar (2012)'a göre de +Dİr eki sadece 3. şahıslara değil; her şahsa gelebilir ve işlevi geçmişte olduğu gibi eklendiği unsurları yüklem yapmak değil; onlara ihtimal, kesinlik gibi değişik anlam ilgileri katmaktır.

Doğan (2013), kelime ve kelime gruplarına eklenen -Dİr ekinin, cümlenin yapısına bir etkide bulunup bulunmaması bakımından konuyu ele alırken ekin zaman kavramıyla ilgili kelimelere eklendiğinde ortaya çıkan yapıyı, konuyla ilişkilendirdiği Akalın (2004)'ın bir makalesine dayanarak ki'li birleşik cümlelerin bir alt başlığı saymak gerektiğini ifade eder. Bildirme ekli yapının bir başka cümlenin özne ve nesnesi olması durumunda ise "iç içe birleşik cümle"yi kurduğunu belirtmiştir.

Son olarak konuyu, cevheri ek fiil çatısı altında görevli bir morfem olarak bu kategorinin diğer morfemleri olan +Ø-, +E(r)- ve +(B)O(l)- eklemelerinin Türk dilinin farklı zaman ve zeminlerine dayanan malzemesini de mukayese etmiş olmanın kazandırdığı tecrübeyle, irdeleyerek doktora tezine taşıyan Özalan (2014), +Dİr- ekiyle ilgili olarak benim de çoğuna iştirak ettiğim şu sonuçlara ulaşmıştır:

- +Dİr- morfemi ihtimal, kesinlik, tahmin hatta alay, kızgınlık gibi yorumları münferit olarak değil metnin bağlamıyla birlikte bir bütün olarak katar⁵.

⁵ Topal, öğretmenin öğrencilerine ders sonunda "Ders bitmiştir." demesindeki kesinliği -dır ekiyle ilişkilendirmiştir (2012:652). Halbuki aynı "Ders bitmiştir." dersliğin dışındaki öğrenciler tarafından söylendiğinde tahmin bildirebilmektedir. Özezen bu yorumlardan sadece olasılık ve pekiştirmeyi tespit edebilmiş ve bu farkı yaratanın tek başına -D°r eki olduğunu

- Cevheri ek fiil, isim kategorisinden fiil kategorisine geçişi anlam değiştirmeden ve herhangi bir tasvirde bulunmadan yerine getirir⁶.
- Cevheri ek fiil, ismi fiilleştirme özelliğine sahiptir ancak fiil kategorisine geçiş mutlaka yüklemde teşekkülü ile sonuçlanmaz.
- +Dİr- cevheri ek fiili sadece 3. şahısla değil, diğer şahıslarla da çekimlenebilir⁷.
- Zaman kavramıyla ilgili kelimelere eklenen +Dİr eki de cevheri ek fiil kategorisinde değerlendirilmelidir.
- Daha önce başkalarının da dikkatini çekmiş olan ve benzer cümlelerle örneklendirilen “Odada bir kahkahadır koptu”, “Beni bir düşüncedir almıştı”, “Herif ağaçta iken bir iniltidir işitir” gibi cümlelerde geçen +Dİr ekleri ise cevheri ek fiil kategorisinin dışında tutulmalıdır. Bu örnekler hâl kategorisinde değerlendirilebilir.

Bu noktadan itibaren benim de zihnimi uzunca bir süredir meşgul eden özellikle son iki maddedeki içerik üzerinde durmak istiyorum.

Zaman kavramıyla ilgili kelimelere eklenen +Dİr- ekinin cümle kurup kurmadığı yukarıda görüldüğü üzere tartışılmaya devam etmektedir. Bu konuda Doğan (2013), yakın diyebileceğimiz zamanda kaleme alınmış edebi metinlerdeki benzer yorumla kurulmuş hem ki’li hem de ki’siz cümleleri⁸ delil göstermek suretiyle bahsi geçen söz dizilerini daha önce Akalın (2004) tarafından ileri sürülen *ki’si düşmüş ki’li birleşik cümle* teorisiyle ilişkilendirmiş ancak bunun eş zamanlı tanımlama yapmak için pek de elverişli bir terim olmadığını fark ettiğinden olsa gerek bu örneklerin, ki’si düşmüş demeden, ki’li birleşik cümlelerin bir alt başlığını oluşturabileceğini dile getirmiştir.

+Dİr- ekinin zaman kavramıyla ilgili kelimelere eklenmesiyle kurulan bu unsurları cümle olarak kabul etmeyenler ise ekin burada zaman zarfı yaptığını iddia etmişlerdir⁹. Bu görüşü örneklemek için araştırmacılar tarafından kullanılan “*birkaç gündür, çoktandır, günlerdir, iki yıldır, haftalardır vb.* (Korkmaz, 2003:469)” örneklerini görünce hemen aklımıza şu soru gelmektedir: Aynı ekin eklendiği bu kelimeler önceden ne idilerdi de sonradan zarf oldular? Bunun cevabını yine aynı kaynakta bulmak mümkündür: “*Zaman*

düşündüğünden aynı ekin bu iki zıt yorumu nasıl gösterebildiğini açıklamaya çalışmıştır (2010:195). Özalan’ın, bu konuyla ilgili olarak daha önce defalarca tekrarlanan bir yanlışı düzelttiğini görebiliriz.

⁶ +Dİr- bu özelliğiyle isimden fiil kategorisine geçişi sağlayan diğer eklerden; yapım ekleri ve tasviri ek fiillerden ayrılmaktadır (Gabain, 1953, 18; Özalan, 2014:220).

⁷ Bu konuya daha önce de temas edilmişti (Kılıçoğlu, 1953a:377; Özezen, 2010: 195; Baydar, 2012:51). Özalan burada Türkmen Türkçesinden boorçludırın “borçluyum”, boorçludırısın “borçlusun” gibi örneklerin yanısıra daha önce Turan (2010:913) tarafından “yer ödünçlemesi” terimiyle işlenen Malatya ağzındaki gelmişimdir < gelmişdirim < kelmişitürben; gelmişsindir < gelmişdiresin < kelmişitürürsen örneklerine de atıfta bulunur (2014:49).

⁸ Bir haftadır ki, İhsan’ı görmemişti. / Bir haftadır Suadiye’de idik. (Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur)

Bu ilk defadır ki ağlıyorum, dedi. / Kaç senedir beni Avrupa’ya götürmek vaadiyle avuttunuz, oyaladınız. (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kıralk Konak)

⁹ Hatta Erimer, ekin bu işlevini sadece çokluk ekli kelimelere eklenerek icra ettiğini zannederek bu durumun ekin kendine has bir özelliği olduğunu ileri sürmüştür (1967:24). Korkmaz “zaman gösteren adlara gelen bu ek bir adı fiilleştirme yerine “bir zamandan beri” anlamıyla zarflar oluşturmuştur (2003:469)” diyerek konuyu “Addan Ad Yapma Ekleriyle Kurulan Zarflar” başlığına dahil etmiştir.

zarfları bir oluş ve kılışın zaman içindeki yerini bildiren, daha açık bir anlatımla fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandırıcı veya kesinleştiren sözlerdir (Korkmaz, 2003: 495)". Yani +Dİr eki eklenmeden önce de zaten zarf olan kelimelerin, –Dİr eki eklendikten sonra aslında hiçbir şey değişmeden nasıl değiştiklerini anlamak zorunda kalıyoruz.

Aslında +Dİr- ekinin bu işleviyle kategorik bir değişime sebep olmadığını anlayınca ben de önce şu yanlış zanna kapıldım. Bu tarz örneklerde eklendiği kelimenin türünü değiştirmeyen +Dİr- eki hal işlevini icra ediyor olmasın! Bu mantıki cevabın yanına şöyle bir mukayeseyi de koyunca hal eki işleviyle kullanılan +Dİr+'dan söz etmek bir an için mümkün görünmüştü:

ay	+	lar	+	dır	+	çalışmıyor.
ay	+	lar	+	dan beri	+	çalışmıyor.
ay	+	lar	+	ca	+	çalışmadı.

Ancak konu üzerine biraz daha yoğunlaşınca önce müstakil bir fiil iken sonra eklenen ama fiil kategorisine geçirme işlevini koruyan bir unsurun, bu süreci gösteren macerası da gözler önündeyken, isim kategorisinde değişiklik yapmayan hal eki işlevini nasıl üstlendiğini tarif etme mecburiyeti de ortaya çıkmış oldu ve buna emsal başka bir örnek bulamadım.

Bununla birlikte cevheri ek fiil işlevine tekrar odaklanınca şu örnek yapısal bakımdan kurduğu karşıtlık ilişkisiyle tam olarak aradığım cevabı gözler önüne serecek şekilde karşıma çıkmıştı:

Üç gün dedin, beş gün dedin.

Aylar oldu(1), gelmedin.

Geçen Cuma gelecektin.

Haftalardır(2), gelmedin.

Yukarıdaki dörtlük, birinde *ol-* fiilinin geçmiş zamanda çekimlenmiş(1) ve diğerinde *dır-* ek fiilinin geniş (geçmemiş) zamanda çekimlenmiş(2) karşıtlığıyla kurulan ve birbirini destekler anlamları sergileyen cümleleri barındırması yönünden dikkat çekicidir. İkinci dizede, daha önce birinci dizede zikredilen oyalamalardan oluşan *süreç*, *gelme-* hareketiyle son bulmuştur. "*Gelme-*" hareketinin ne kadar sürdüğü, "*Aylar oldu.*" cümlesinden anlaşılmaktadır. Üçüncü dizede ise yerine getirilmeyerek geçmiş zamanda sonuçlanmış bir taahhüt vardır ve son dizede yine geçmiş zamanda sonuçlanmış *gelme-* hareketi bu sefer geniş zamanla ifade edilen süreçle (*haftalardır* < *haftalar*+*tur-ur*+*Ø*) açıklanmıştır.

ay	+	lar	+	ol	–	du	+	Ø	gelmedin
----	---	-----	---	----	---	----	---	---	----------

hafta + lar + dır – Ø + Ø gelmedin

karşılığın ortaya çıkarıyor ki yukarıdaki cümlelerde bir sürece karşılık gelen zaman ifadesi *isim + hal eki* ilişkisiyle kurulabileceği gibi, *isim + çekimli fiil* ilişkisiyle de kurulabilmektedir. Başka bir deyişle zaman isminin anlattığı süre anlamına denklik/eşitlik işleviyle ismi yükleme bağlayan hal ekinin yaptığı iş; yapısal bakımdan aynı olmasa da anlam bakımından benzer bir içeriği sunan zaman isminin anlattığı süreyi geniş zamanda bitimliliğe taşımak suretiyle de yapılabilmektedir. Böylece bir cümle başka bir cümlelerin zaman bakımından tamlayıcısı/açıklayıcı olarak kullanılmaktadır. Yapısal olarak ise ister cevheri ek fiille çekimlensin ister anlamlı bir fiille çekimlensin; çekimlenmiş bir fiilin ya da en sade haliyle cümlelerin herhangi bir isme yani anlama denk olacak şekilde, kurulacak başka bir cümlelerin ögesi olmaya aday olduğunu Türk dili bize göstermektedir.

Özalan'dan naklettiğimiz son maddeye gelince kendisinin, ilgili örneklerin hal ekleriyle ilişkilendirilebileceğini ifade etmesinden; yapı olarak farklıymış gibi görünen başka bir dizide, bir an olsun, benimle aynı zanna kapıldığı sonucunu çıkartıyorum. Çünkü tez boyunca Türk dilinin tarihi ve çağdaş diyalektlerinden derlediği onca örnekte ısrarla +Dir- ek fiilinin, diğer emsalleri gibi, daima isim kategorisinden fiil kategorisine geçişi gerçekleştirmek üzere vazife üstlendiğini ifade etmesine rağmen ilgili maddedeki örneklerde fonksiyonun değiştiği düşüncesini ileri sürebilmiştir (Özalan, 2014:55)

Öyle sanıyorum ki bu cümlelerde ve diğer araştırmacılar tarafından ileri sürülen benzer cümlelerde¹⁰ farklı yapısal ilişkiler aramaya da gerek yoktur. Kılıçoğlu'nun şu ifadelerinin de aynı minvalde olduğu kanaatindeyim: “*Mesela, 3 üncü şahsa ait "-dir" ekiyle biten bir cümleyi, aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, bir isim gibi telakki etmek mümkündür: "Bir şehrin imar planı, aman şuradaki eve dokunmayalım, bir ahbabındır, karşıdaki kuru çeşmeye ilişmeyelim, bizim arkadaşın büyük pederi yaptırmıştır zihniyetiyle tanzim edilmez. (1953b:803)"*

Bu ve benzeri cümlelerin yapısıyla ilgili aslında ortada karışıklık varmış gibi gösterilen durumun aksine Türk dilinde sağlam ve tutarlı bir cümle yapısıyla karşılaştığımızı söylemek gerekir. Nitekim +Dir- cevheri ek fiilli cümlelerin başka bir cümlelerin yardımcı unsuru olarak işlev üstlenmesiyle ilgili yaklaşımımı Turan (1999:301) tarafından daha önce açıklığa kavuşturulduğuna inandığım şu nakille açıklayabileceğimi düşünüyorum: “*Yapı, sözgeleşti başka cümlelerde kullanılmış dil unsurlarını bir araya getirdiğinde, o cümlelerdeki malzemeyi alır ve onlarla alakası kalmayan yeni ve tek bir cümle oluşturur. Bu cümlelerin cümlesi/yüklemi tek olur. Yani bu unsurlar birleşik cümle olmamakta, malzemeler yeni bir*

¹⁰ Mesela Doğan (2013:239) “Herif ağaçta iken bir iniltidir iştir.”, “Sonra bir meraktır aldı beni.”, “Odada bir kahkahadır koptu” gibi cümleleri “iç içe birleşik cümle” olarak adlandırmıştır. Torun, “bir sıfatıyla oluşturulan sıfat tamlaması üzerine bildirme ekinin gelmesiyle oluşan ve cümle içinde özne ve nesne olarak kullanılan unsurları, yapısal olarak cümle görünümü ifadeler olsa bile, bu yapılar cümledeki görevleri ve işlevleri açısından bir cümle ögesi görünümündedir (Torun, 2006:119)” diye tarif eder. Küçük (2010:72-73) ise aslında hepsi İsim+Dir- ilişkisini yansıtan cümle yorumlarını, kullanım ve işlevleri bakımından farklı sonuçlar sunduğunu düşünerek, on maddede sıralamıştır. Bu açıklamalar bir araya getirilince +Dir- ek fiiliyle cümle kuruluşuna taşınan unsurların başka bir cümlede yardımcı unsur/öge görevini üstlendiği her bir farklı dizinin farklı bir işleve veya yapıya işaret ettiğini söylemiş oluruz ki bu durum Türk dilinde cümle bahsini yapıdan ziyade okuyanın yorumuna emanet eden sıkıntılı bir sonuç doğurur.

cümleyi oluşturan tertib içinde bir araya gelmiş olmaktadır”. Yani +Dır- ekinin iştirakiyle veya değil, herhangi bir cümle bir başka cümlenin öznesi/nesnesi/tümleci olarak kullanılabilir ve bu durum cümlenin yapısını değiştirecek bir dönüşüme karşılık gelmez.

Son olarak “*bildirme eki*¹¹” teriminin neyi karşılayıp karşılamadığına da temas etmek istiyorum. **fiil – zaman eki + şahıs eki** yandaşlığında oluşan her dizide bir hareketin zaman ve mekan bakımından sınırlanmasıyla kurulan ve o hareketin icracısıyla arasındaki ilişkinin hükme bağlanmasıyla sonuçlanan bir *bildirme* vardır. Herhangi bir sözlük birimi olan her kelime söz diziminde, salt isim dahi olsa, bu yandaş ilişkinin kurulması suretiyle cümlenin kuruluşuna iştirak etmektedir. Dolayısıyla isim kategorisini fiil kategorisine dönüştürürken karşımıza çıkan +Dır- ek fiil çekiminin tamamlanması halinde cümlenin kuruluşunda görev almış ve gerekli sınırlamaların yapıldığı *hüküm bildirme* gerçekleşmiş olur. Yerleşik anlayışta *isim cümlesi* diye tabir edilen söz dizilerindeki bu çekim, özellikle +Dır- ekinin telaffuz edilmediği hallerde,

isim + Ø (cevheri ek fiil) – **Ø** (zaman eki) + **Ø** (şahıs eki)

teşkilini kurduğu için herhangi bir cümlenin bildirme yapmadığını söylemek ya da bu işi sadece bir eke bağlamak anlamsızdır. Bildirme teriminin +Dır- ekine etiketlenmiş biçimde kullanılmasının terk edilmesi halinde bildirme ekinin zarf yapması veya bildirme ekinin kalıplaşması gibi ifadelerle de ihtiyaç kalmayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Şükrü Halûk (2004): “*Eski Anadolu Türkçesinde ki’si Düşmüş Birleşik Cümleler Üzerine*”, Zeynep Korkmaz Armağanı, TDK Yayınları, Ankara, s. 51-60.
- BASSARAK, Armin (1997), “*New Considerations About the Turkish -dir Suffix*”, International Journal of Central Asian Studies 2, s.114-126.
- BAYDAR, Turgut (2012), “*+Dir Bildirme Eki Üzerine*”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 32, s. 37-54.
- DOĞAN, Enfel (2013), “*Zarf Tümleçleri -DIR Bildirme Ekli Bir Kelime Veya Kelime Grubu Olan Cümlelerin Yapısı Üzerine*”, Turkish Studies, C. 8/9, s. 233-240.
- ERCİLASUN, Ahmet B. - Akkoyunlu, Ziyat (2014), *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti’t-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, TDK Yayınları, Ankara.
- ERİMER, Kayahan (1967), *-dir Eki Üzerine*, Ankara.
- GABAIN, Annemarie Von (1953), “*Türkçede Fiil Birleşmeleri*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s. 16-28.

¹¹ Özözen (2010:1995) daha önce “bildirme eki” teriminin artık geçerliliği kalmadığını zaten vurgulamıştı. Ben başından beri bu kelimenin bir terim olarak ayırt edici bir kavram karşılığı olmadığını düşünüyorum. Ayrıca Özözen bildirme eki terimini terk etmeyi teklif ederken yerine ondan daha iyi olmayan bir pekiştirme ve olasılık kategorisi tayin etmektedir ki bu terimler de başka gramerlik unsurları çağrıştırdığından söz konusu terim karmaşasına bir son vermeyecektir.

- KILICOĞLU, Vecihe (1953a). “*Türk Gramerinde Yeni Araştırmalar¹*”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, TDK Yayınları, C. 2, S. 18, s. 372-378.
- KILICOĞLU, Vecihe (1953b), “*(-dir) Eki Meselesi*”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, TDK Yayınları, C.2, S.24, s. 802.804.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yay: 827, Ankara.
- KÜÇÜK, Murat (2010), “*Tarihi Türk Lehçelerinden Türkiye Türkçesine -Dir/-Dur (<TURUR) Eki ve İşlevleri*”, Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2010 Cilt: 19 Sayı: 1.
- ÖZALAN, Uluhan (2014), *Türk Dilinde Cevheri Ek Fiil*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- ÖZEZEN, Muna Yüceol (2010), “*Türkçede Bildirme Çekimi Ve Pekiştirme - Olasılık Kategorisi*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, C. 17, S. 2, s. 187-196.
- SAVRAN, Hülya (2008), “*Türk Dilinde +Dır Bildirme Eki ve +Dır Bildirme Ekiyle Yapılan Belirsizlik Kelimeleri*” UÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:9, S. 14, 2008/1, s. 163-188.
- TOPAL, Erol (2012), “*Türkçede Ek Fiil (i-) Üzerine Düşünceler*”, Kastamonu Eğitim Dergisi, C. 20, No: 2, s. 649-654.
- TORUN, Yeter (2003), “*+Dir/ +Dur Bildirme Ekiyle Oluşturulan Bazı Yapıların Cümledeki Kullanımları Üzerine*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2003/ I, TDK Yay.: 871/I, Ankara, 2006, s.111-122.
- TURAN, Zikri (1999), “*Cümlelerin Yapısı İle İlişkilendirilen “Basit” ve “Birleşik” Terimleri Üzerine*”, Türklük Bilimi Araştırmaları, S. 8., Sivas, s. 299-311.
- TURAN, Zikri (2007), “*Türkçenin Çekim ve Yapım Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır*”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24-29 Eylül 2000, TDK Yay., Ankara, s.1835-1844.
- TURAN, Zikri (2010), “*Türk Dilinin Söz Diziminde Yer Ödünçlemesi*”, 3. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 16-18 Aralık 2010, İzmir, s. 908-914.